

Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja V

Hämmästyttävää on todeta, että Äidinkielen opettajain liiton vuosikirjaa on ilmestynyt jo V nide. Aika on kulunut nopeasti: vastahan aloitettiin, ja viitonen tuossa jäljessä merkitsee sitä, että on tosiaan kysymys vuosikirjasta. Tällä kertaa noin puolet kirjoituksista on esitelmiä, jotka on pidetty viime syksyn äidinkielen opettajain päivillä, toinen puoli on erillisesti syntyntä. Vuosikirja on nyt edellisiä laajempi, se näet käsittää 181 sivua.

Vuosikirjan ensimmäisenä artikkelina on prof. Lauri Hakulisen kirjoitus »Tietoisesta kielenohjailustamme». Aluksi Hakulinen selostaa ns. nuorgrammaatikkojen, Setälän ja hänen koulukuntansa, suhtautumista tietoiseen suomen kielen kehittämiseen. Heidän mukaansa parhaan kielen ohjeena on oleva parhaiden kirjailijoiden kieli; kuitenkin nuorgrammaatikot itsekään eivät pystyneet tätä ohjetta käytännössä toteuttamaan, vaan juuri tuon koulukunnan piiristä olivat lähtöisin tunnetuimmat tämän vuosisadan alun oikeakielisuusiemistämme. Kirjoituksensa keski-osassa Hakulinen tekee ensin selkoa kieleemme tietoisesta kehittämisen monista arvokkaista tähänastisista tuloksista ja sen jälkeen esittää viisi kieliseikkaa, joissa hänen käsittääkseen on lähiaikoina positiivista tehtävää. Nämä viisi kohtaa ovat vierasperäiset sanat, passiivin väärinkäyttö, inversio, eräiden pronominiin liiallinen käyttö ja viimeisenä mielenkiinnon herättäminen eräiden ilmaistyyppien viljelyyn. Lopuksi kirjoittaja esittää mielipiteenään, että tietoinen kielen ohjailu kuuluu ennen kaikkea grammatikoille ja että siinä myös oppikoulun äidinkielen opetta-

jalla on tärkeä ja vaikutuksiltaan erittäin laaja-alainen tehtävä.

Prof. Erkki Itkosen kirjoituksen nimi on »Suomalais-ugrilaisen kielen tutkimuksen uusimpia saavutuksia». Hän tarkastelee aihetta lähinnä kahdesta näkökulmasta: millä tavoin harrastus eri maissa on suomalais-ugrilaista kielen tutkimusta kohtaan lisääntynyt ja mitä uusia tuloksia tämän tieteen alalla on viime aikoina saavutettu. Edellistä kohtaa selvitellessään kirjoittaja mainitsee seuraavat maat: Suomi, Ruotsi, Norja, Saksa, Unkari, Neuvostoliitto ja Yhdysvallat, mikä on osoitus selostettavan meille läheisen kielen tutkimuksen haaran harrastuksen laajuudesta. Erittäin mielenkiintoista on saada tietää, että Venäjällä on vallankumouksen jälkeen tapahtunut sikäläisten suomalais-ugri laisten kansojen sivistystasossa voimakasta nousua. Kaunokirjallisuutta, oppikirjoja, tieteellisiä teoksia ja sanomasekä aikakauslehtiä ilmestyy runsaasti. Samoin kielen tutkimus on kehittynyt yllättävän nopeasti. Itämerensuomalaisten kielen tutkimuksen keskus on Petroskoin yliopisto, ja Viron arvokkaat arkistot ovat säilyneet ja kasvaneet. Suomalais-ugrilaisen kielitieteen uusimpia saavutuksia selostaessaan Itkonen mainitsee eräiden tutkijoiden luoneen teorian, jonka mukaan uralilaisen tai suomalais-ugrilaisen kielikunnan sukulaisuutta ei tarvitse selittää yhteiseen kantakieleen perustuvaksi, vaan sukulaisuus johtuu tapahtuneista kosketuksista. Tähän ns. kontaktiteoriaan hän ei kuitenkaan yhdy, vaan pysyy vanhasa kantakieliteoriassa. Suomalais-ugri laisten kansojen alkukoti on sijainnut — niinkuin vanhastaan olemme oppineet — Volgan mutkan tienoilla.

Setälän esittämiä kantakansoja koskevia ajoituksia pidetään nykyään liian myöhäisinä, ja varsinkin Neuvostoliiton fennougristit uskovat voivansa siirtää kantakielen rajoja taaksepäin tuhansia vuosia. Arkeologian merkitys näyttää tässäkin kohdassa lisääntyneen. Äännehistoria ei ole enää kuten kolmisenkymmentä vuotta siten tutkimuksen pääkohteena, ja nuogrammaattikkojen metodiin lienee tehtävä melkoisia korjauksia. Etualalle tutkimuskohteina ovat tulleet morfologia ja lauseoppi. Kirjoitus kokonaisuudessaan on kaikille äidinkielen opettajille sopiva suomalais-ugrilaisen kielitieteen kertauksen pikakurssi.

Varsinaista kirjallisuuden tutkimusta edustaa vuosikirjassa ensinnäkin prof. Koskimiehen »Juhani Ahon Papin tytär ja Papin rouva». »Papin tyttären» kohdalla Koskimies lähinnä selvittää teoksen syntyhistoriaa, paikoin polemikoiden Antti J. Ahoa vastaan, paikoin yhtyen häneen. Antoisampi äidinkielen opettajan kannalta on tutkielman jälkimmäinen osa, jossa mielenkiintoisesti tarkastellaan kirjailijan projisioitumista molemmissa päähenkilöissä Ellissä ja Olavissa. Tarkastelu osoittaa, että Olavi on luonteenkuvana yhtä täyteläinen ja elävä kuin Ellikin. Lopuksi kirjoittaja nostaa Ahon »Papin rouvan» vanhan kertomakirjallisuutemme todellisten mestariteosten joukkoon. — Kirjallisuuden tutkimusta kouluopetukseen sovellettuna edustaa lehtori Seppo Siltavuoren pieni viehättävä tutkielma Aleksis Kiven Oravan laulusta. Kirjoittaja tarkastelee ensin runon asemaa teoksen kokonaisuuden kannalta, ja sen jälkeen hän luonnehtii runon itsenäiseksi pieneksi mestarinluomaksi. Lopuksi hän esittää sen tärkeän oivalluksen, että pikkutarkasta kielitieteellisvoittoisesta opettajan

yksin esittämästä erittelystä on kirjallisuuden opetuksessa syytä kokonaan luopua.

Kirjallisuuden historiaa edustavat vuosikirjassa Kai Laitisen kirjoitus »Näkymiä 1950-luvun kirjallisuudesta» ja Osmo Hormian tutkielma »1700-luvun kirjallisuutemme peruspiirteitä». Vaikka Laitisen aihepiiri on ajallisesti vielä kovin läheinen, hän pystyy kuitenkin vetämään suuria linjoja ja aukomaan laajoja näköaloja. Hänen kannanottonsa ovat reippaita ja selväpiirteisiä. Mielenkiintoisia ovat kirjailijoiden ryhmitelyt. Tämän vuosikymmenen suurimmat prosaistit ovat Pekkanen ja Linna. Runoilijoista taas nostetaan huipuille Hellaakoski, Mustapää ja Kajava sekä nuoresta polvesta Haavikko ja Eeva-Liisa Manner. Kaiken kaikkiaan katsaus on erittäin suositeltava niille, jotka haluavat päästä selvyyteen nykyhetken kirjallisuutemme valtavirtauksista. — Kirjoituksensa alkupuolella Hormia toteaa, miten elävän kansalliskirjallisuuden lähtökohta on ajallisesti siirtynyt eteenpäin, niin että se nykyään on 1860-luvun alussa. Tästä se tuskin enää siirtyy, sillä Kiven teokset luultavasti säilyvät aina elävinä. 1700-luku muodostaa kirjoittajan mielestä selvän kokonaisuuden ja sen merkitys on ennen kaikkea siinä, että se on valmistusaikaa 1800-luvun alkupuolella alkavaa kansallista herätystä varten. Proosakirjallisuus on 1700-luvulla melko niukkaa ja samalla tasoltaan vaatimatonta. Runon sepittämisessä pidetään esikuvana vanhaa kansanrunoutta — merkillepantava muutos suhtautumisessa, kun muistamme uskonpuhdistuksen aikoja — ja runouden taso kohoaa proosaa korkeammalle. Tärkeintä kirjallisuuden alaa merkitsee kansallisten tieteiden, suomen kielen ja kansanrunouden, tutki-

mus. Kirjoittajan hyvistä ponnistuksista huolimatta lukijassa säilynee käsitys, että Ruotsin vallan aika yleensä ja erityisesti juuri 1700-luku on kirjallisuuden historiassamme melko ilotonta taivalta.

Yrjö Penttisen ja Marja-Leena Nuutisen kirjoitelmien aiheet peittävät osittain toisensa: kumpikin tarkastelee, mitä kirjallisuutta eri luokilla oppikouluissamme on luettu oppikoululaitoksen syntymästä alkaen. Edellinen esittää tilastotietojen lisäksi eri aikojen käsityksiä siitä, mitä pitäisi lukea, ja tutkii myös, mitä heikkouksia kirjallisuuden valinnassa nykyhetkellä on. Suurimmat puutteellisuudet ovat siinä, että kirjallisuudenhistoria saa aivan liian suurta huomiota ja ettei uusinta kirjallisuutta lueta riittävästi. Jälkimmäiseen seikkaan ei ole syynä ainoastaan opettajien vanhoillisuus, vaan myös sopivahintaisten koulupainosten puute, — Marja-Leena Nuutinen tarkastelee tilaston valossa kirjallisuuden valinnassa tapahtunutta kehitystä. Sen tärkeimmät oivallukset ovat Maamme-kirjan häviäminen koulukirjojen joukosta, vanhentuneen kaunokirjallisuuden pois jääminen, lyhennetyt Kalevalan esiinmarssi ja Aleksis Kiven johtoaseman vahvistuminen.

Myös Sampo Haahtelan pieni, mutta näköaloja avaava tutkielma liittyy kirjallisuuden opetukseen. Lähtökohta on mielenkiintoinen: hän tarkastelee vuosikymmeniä sitten pitämänsä harjoitustunnin ohjelmaa nykykäsitysten kannalta ja huomaa tuntinsa virheet: hän oli opettanut aivan liian hienoja asioita, vain kirjallisuudentuntijoille sopivia. Meidän on opetettava kirjallisuutta kirjallista teoksesta itsestään lähtien, alaluokilla aivan yksinkertaisesti, ja vasta vähitellen kohdistettava huomiota keskeisiin asioihin. Kuinka paljon me

äidinkielen opettajat yhä vielä ri-kommekaan tässä suhteessa: opettamme ikäänkuin kuulijat olisivat kaikki kirjallisuuteen innostuneita ja kirjallisuuden erityistuntijoita.

Vuosikirjan antoisimpia kirjoituksia on toht. Aimo Turusen selväpiirteinen, havainnollinen ja tyhjentävä esitys »Keskikoulujemme ainekirjoituksenopetuksen suuntaviivojen hahmottelua». Siinä on esitetty tämän hetken käsitys asiasta. Erityisen miellyttävä piirre artikkelissa on myötätuntoinen ja yksilöllisesti ohjaileva suhtautumistapa oppilaihin, ja tärkeä on se oivallus, että hyvää mallia tutkien ja kuunnellen parhaiten opitaan — ei virheitä ruotimalla. Toivottavasti tri Turunen hahmottelee piakkoin myös lukion ainekirjoituksenopetuksen suuntaviivat, niitä moni opettaja hartaasti odottaa. — Tri Turusen kynästä on lähtenyt niinkään laajahko tyyliututkielma »Kansankielestä ja sen tyyliominaisuuksista kirjallisuutemme kielen aineksina». Esitys perustuu lähinnä Aleksis Kiven, Juhani Ahon ja Maiju Lassilan teosten tarkastelun pohjalta tehtyihin havaintoihin. Hämmästyttävää on huomata, kuinka paljon mainitut kirjailijat takertuivat kansankieleen. Ilmeistä on, että jos esim. Aho olisi yrittänyt käyttää teoksissaan vain aikansa sivistyneistön suomea, hänes-tä tuskin kirjailijaa olisi tullutkaan. Mielenkiintoinen on kirjoittajan avaama linja, joka osoittaa, että eri maiden kansankielet monissa kohdin noudattavat samoja sisäisiä lakejansa.

Aila Ruonavaaran kirjoitelma »Fennismit ja käännösharjoitukset» esittelee sellaista äidinkielen opetuksen alaa, jota on harvoin kirjallisuudessa käsitelty. Olisi syytä lukiossa kerran vuodessa antaa oppilaiden suomen tunnilla kääntää vieraskielinen teksti nimenomaan tyyliharjoituksena. Tällainen askartelu

parhaiten johtaa oppilaat huomamaan käyttökelpoisia fennismejä. Asia luontuu sopivimmin yhteistoiminnassa vieraiden kielten opettajien kanssa. Useimmat heistä toki jo ymmärtävät vaatia oppilailta luontevaa käännöskieltä. — E. A. Saarimaa käsittelee artikkelissaan »Sitkeähenkisiä kielivirheitä» oikeakielisyyttä. Esimerkit osoittavat, että hyvin arvovaltaisissakin lehdissä saattaa esiintyä melko törkeitä kielivirheitä, vars. svetisismejä. Erityisesti radion ja sanomalehtien tulisi valvoa kielenkäyttöään, koska ne juuri muodostavat suuren yleisön vaikutusvaltaisimman kieli-

koulun. Lopuksi Saarimaa kuten Hakulinenkin yhtyy käsitykseen, että kielen ei ole sallittava kehittyä »omien lakiensa mukaan», vaan sitä on tietoisesti ohjattava.

Vuosikirja puolustaa hyvin paikkaansa sarjassa. Pääpaino on tällä kertaa kirjallisuuden alueella. Sitä käsitteleviä kirjoitelmia on kaikkiaan seitsemän. Oikeakielisyyttä edustaa kolme artikkelia, tyyli- ja opetustoppia kaksi ja kielitiedettä yksi. Kaiken kaikkiaan vuosikirja on erittäin antoisa ja sitä voi suositella muillekin kuin äidinkielen opettajille, vieläpä suurelle yleisöllekin.

URHO TUOMOLA